Зміст

Еліта українського війська: передмова 6

Вступ 11

ЧАСТИНА І. ПЕРЕДІСТОРІЯ ДЕСАНТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 12
1. Повітрянодесантні війська СРСР в Україні у період їх зародження та під час Другої світової війни (1931–1945) 12
2. Повітрянодесантні війська в Україні після Другої світової війни (1945–1955) 18
3. З'єднання мотострілецьких і танкових військ, що були переведені в Україну після Другої світової війни і які свого часу були сформовані на базі десантних 26
4. Розвиток повітрянодесантних військ на території України протягом 1955–1990 років 34
5. Повітрянодесантні війська на території України напередодні проголошення Незалежності 40
5.1. 98-ма гвардійська повітрянодесантна дивізія 40
5.2. 224-й навчальний центр (підготовки молодших спеціалістів) повітрянодесантних військ 78
5.3. 40-ва окрема повітрянодесантна бригада 80
5.4. 23-тя окрема повітрянодесантна бригада 81

ЧАСТИНА ІІ. ВИСОКОМОБІЛЬНІ ДЕСАНТНІ (АЕРОМОБІЛЬНІ) ВІЙСЬКА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ. 1991–2017 ... 82
6. Формування Аеромобільних військ Збройних Сил України 82
7. Командування Високомобільних десантних (Аеромобільних) військ Збройних Сил України 93
8. 1-ша аеромобільна дивізія Збройних Сил України 98
9. 23-тя окрема аеромобільна бригада (23-й окремий аеромобільний прикордонний загін) 104
10. 25-та окрема повітрянодесантна Дніпропетровська бригада 107
11. 45-та і 46-та окремі десантно-штурмові бригади 115
12. 79-та окрема десантно-штурмова бригада 116
13. 80-та окрема десантно-штурмова бригада 127
14. 81-ша окрема десантно-штурмова бригада 137
15. 95-та окрема десантно-штурмова бригада 145

Прикінцеве слово 155

ДОДАТКИ 156
Основні скорочення 156
Список використаних джерел і літератури 157
Символіка 161

Еліта українського війська: передмова

Десантним військам Збройних Сил України виповнилося 25 років. За цей час вони заслужили славу найбільш боєздатної частини українського війська, щодня підтверджуючи її в боях російсько-української війни, що триває й нині. За проявлені на полі бою відвагу та вірність обов'язкові 20 військовослужбовців були відзначені званням Героя України, тисячі — нагороджені орденами і медалями, а 467 воїнів-десантників полягли, захищаючи нашу Вітчизну.

Однією з характерних рис бойових дій сьогодення є щораз більше застосування новітньої військової техніки, високоточної зброї, засобів радіоелектронної боротьби, інформаційних технологій. Ураження живої сили і техніки, об'єктів тилу, підприємств і комунікацій відбувається на всій території ворогуючих сторін. Це стає можливо завдяки, зокрема, високому ступеню тактичної мобільності підрозділів, одночасному застосуванню на різних напрямках як звичайних, так і аеромобільних військ, підрозділів спеціального призначення. Світовий воєнний досвід останніх десятиліть, а також перебіг бойових дій на Сході України переконливо свідчать, що достатній рівень мобільності військ у ході сучасної війни стає однією з визначальних умов успіху[1]. Мобільність — це обов'язковий компонент сучасної бойової операції, а спроможність її забезпечити — ознака високого рівня технічного розвитку і підтвердження професійної майстерності органів управління та війська. А хто вчасно не зауважує важливих тенденцій у воєнному мистецтві, той прирікає свою країну на поразку. На жаль, саме це ми можемо констатувати про дії попереднього керівництва нашої держави та армії, що поставили Україну на межу виживання. До того ж варто звернути увагу на те, що особливо руйнівною була їхня політика саме щодо найбільш боєздатної частини армії — її аеромобільних військ. Відповідно, нині питання розбудови та реформування десантних військ ЗСУ повинно бути пріоритетним, адже воно є важливим елементом національної безпеки.

Винайдення парашута вже напередодні Другої світової війни зумовило появу нового елемента оперативної побудови війська — повітряного десанту, і, відповідно, нової форми операції — повітрянодесантної. Вже в березні 1938 року, під час окупації Австрії, Німеччина вперше задіяла свої повітрянодесантні війська. А в роки Другої світової війни німецькі повітрянодесантні підрозділи були застосовані під час захоплення Норвегії, Бельгії, Голландії та острова Крит. На початку 1940 року також США, а з липня того року й Великобританія розпочали формувати власні повітрянодесантні частини, і вже в серпні 1944 року англо-американське командування із задіяних у Європі повітрянодесантних військ створило 1-шу повітрянодесантну армію союзників у складі двох корпусів — американського та британського, які складалися з трьох американських (17-ї, 82-ї та 101-ї) і двох британських (1-ї та 6-ї) повітрянодесантних дивізій, окремих повітрянодесантних бригад, французьких і польських парашутних частин (у складі вищезгаданих британських і американських з'єднань), а також створило потужну військово-транспортну авіацію. Завдяки цьому вдалося провести кілька великих повітрянодесантних операцій в Італії (висадка на острові Сицилія), у Франції (висадка в Нормандії), в Голландії, а також під час форсування Рейну. Характерними завданнями оперативно-стратегічних та оперативних повітряних десантів тоді було:

[1] Загалом тут ми спираємося на ідеї посібника, виданого кафедрою аеромобільних військ Національного університету оборони України (за редакцією доктора технічних наук, професора, генерал-полковника В. Б. Толубка; авторський колектив: полковник С. Г. Лісовий, кандидат воєнних наук, полковник О. М. Мардар, полковник В. В. Бессараб, полковник В. І. Наумов і підполковник О. А. Ємець).

- сприяння збройним силам під час окупації країни — захоплення політичних центрів, аеродромів і портів (як-от висадка німецького повітряного десанту на територію Норвегії у квітні 1940 року);
- проведення самостійних операцій з захоплення важливого територіального об'єкта, наприклад острова, що має стратегічне значення (Критська повітрянодесантна операція німецьких військ у травні 1941 року);
- сприяння сухопутним військам задля підвищення темпів наступу шляхом захоплення й утримання мостів на послідовно розташованих у глибині оборони супротивника водних перешкодах (Арнемська повітрянодесантна операція союзників у жовтні 1944 року на території Голландії), а також шляхом захоплення укріплених районів, дезорганізації оборони, запобігання підходу резервів супротивника (як-от захоплення бельгійського форту Ебен-Емаель, яке здійснили німецькі повітряні десанти під час вторгнення в Голландію та Бельгію у травні 1940 року; повітряний десант союзників у районі Везеля у березні 1945 року; Рейнська повітрянодесантна операція на завершальному етапі війни);
- сприяння висадці морських десантів шляхом запобігання підходу резервів супротивника до району висадки (масований англо-американський повітряний десант у ході Нормандської операції 1944 року, що взяв під контроль переправи на річках і ускладнив контратаку німецьких військ).

Найяскравішим прикладом застосування повітрянодесантних військ у Другій світовій війні, очевидно, була висадка німецького повітряного десанту на острові Крит та його захоплення у травні 1941 року. Острів обороняли британські війська загальною чисельністю близько 55 тисяч осіб. Натомість німецьких десантників було близько 22 тисяч. Повітрянодесантна операція тривала 11 днів, і за цей час німці втратили близько 4 тисяч убитими і 2 тисяч пораненими. Переможені встигли евакуювати лише 16 тисяч військовослужбовців, а решту, 39 тисяч, втратили вбитими, пораненими і полоненими. Заодно варто згадати, що операція була здійснена не лише завдяки власне десантникам, котрі зробили перший крок, захопивши аеродроми, але й гірськострілецьким частинам, які висаджувалися з транспортних літаків. Утім, втрати десантників були відчутно великі, тож німецьке командування заборонило надалі здійснювати такі операції.

Радянський Союз, чиї збройні сили перед початком Другої світової війни мали найбільші у світі повітрянодесантні війська, так і не спромігся провести жодної значної операції. Причинами невдач у тактичних операціях став насамперед брак відповідної військово-транспортної авіації, а також недостатня кваліфікація керівного складу повітрянодесантних військ. Тому практично всі радянські повітрянодесантні бригади, корпуси і дивізії використовували на фронтах лише як звичайну піхоту (гвардійські штурмові війська).

Загалом, більшість повітрянодесантних операцій Другої світової війни, здійснені арміями США та Великобританії, були успішними, однак цей досвід водночас підтвердив, що застосування повітряних десантів неможливе без ретельної підготовки операції, єдиного командування та централізації управління, знання реальних обставин у районі десантування і передбачення їх розвитку, надійної вогневої підготовки, раптовості дій, правильного вибору місця і часу висадки, панування у повітрі, організації та підтримки взаємодії повітряних десантів з військом, що наступає з фронту, з авіацією і морським десантом тощо.

У післявоєнний період повітрянодесантні війська всіх провідних країн світу застосовувалися практично в усіх локальних війнах та збройних конфліктах, і на основі цього досвіду постійно удосконалювалася організаційно-штатна структура їхніх підрозділів, частин і з'єднань, розроблялися нові форми та способи дій. Пошук шляхів підвищення мобільності військ зумовив розробку нових вертольотів та їхнього задіяння під час виконання бойових завдань у ході війн у Кореї (1950–1953), В'єтнамі (1964–1973), Афганістані (1979–1989) та інших «гарячих точках». Відтак виникли аеромобільні військові формування. Досвід показував, що підрозділи, частини та з'єднання сухопутних військ не спроможні досягти максимальної мобільності, якщо вони пересуваються лише по суші. До того ж через характер місцевості у багатьох регіонах світу неможливо застосувати танки, бойові машини, бронетранспортери,

ба навіть всюдиходи. Тому на сучасному етапі, на думку військових фахівців, великого значення набуває саме повітряна мобільність.

Відколи на озброєння взяли гелікоптери, з'явилась змога упровадити нові способи підготовки та ведення бойових дій для сухопутних військ. Вертольоти, оскільки можуть вертикально підніматись у повітря і приземлятися на обмежену та необладнану ділянку, а також на великій швидкості незалежно від місцевості переміщатися у просторі, транспортуючи техніку та вантажі (як у вантажній кабіні, так і на зовнішній підвісці), десантувати особовий склад, зависаючи на висоті 1–2 метри, чи з допомогою тросів з висоти 10–15 метрів, забезпечують аеромобільним військовим формуванням можливість готуватися до бою на значній відстані від позицій супротивника і дуже швидко висуватися до призначених об'єктів та рубежів, здійснювати стрімке вертикальне охоплення, маневрувати силами і засобами за відсутності наземних комунікацій, проникати у тил супротивника через неприступні для наземних військ ділянки місцевості, за короткі відрізки часу виконувати завдання і повертатись у розташування своїх військ, здійснювати висадку в лісі, в горах, на заболочені ділянки, в населених пунктах і навіть у великих містах. Водночас десантники використовують вертольоти так, як звичайна піхота використовує свої бронетранспортери — не лише для переміщення підрозділів у район бойових дій (як це раніше робили транспортно-десантні літаки), але й для забезпечення вогневої підтримки під час бою. До того ж бойові вертольоти поступово наростили свою вогневу міць, перетворившись на ефективний засіб боротьби з броньованими цілями та вогневої підтримки підрозділів на землі (за вогневою міццю бойовий вертоліт приблизно дорівнює артилерійському дивізіону).

Нині збройні сили всіх провідних країн світу, і Україна тут не виняток, мають у своєму складі добре оснащені повітрянодесантні війська. І їх частка у Сухопутних силах постійно зростає. Адже від чисельності військових формувань, які можуть брати участь у високомобільних операціях, використовуючи повітряний простір, залежить успіх у збройній боротьбі. Тому десантні війська Збройних Сил України перетворилися з роду військ Сухопутних військ в окремий вид ЗСУ, який, взаємодіючи з іншими родами Сухопутних військ, здатний забезпечувати високий ступінь динаміки перебігу бойових дій.

Ми є свідками того, як світ стрімко переходить від моделі «великої» війни, концепція та інструменти якої формувалися на основі конфронтаційного розламу між двома великими військово-політичними блоками, до концепту так званої «гібридної війни», що найкраще працює в регіональних конфліктах. Тепер політичні цілі, як правило, досягаються не широкомасштабними війнами, а радше комбінованими, спеціальними операціями. Розпочалася ера «малих» воєн з обмеженим застосуванням живої сили. Ці бойові дії характеризуються незрівнянно вищим технологічним рівнем з широким використанням нових засобів збройної боротьби та спеціального забезпечення. Тут досягається значної переваги «якості» над «кількістю», що змушує впливові держави разом із класичними військовими підрозділами та з'єднаннями утримувати й добре оснащені найсучаснішим озброєнням та бойовою технікою мобільні, незначні чисельно, але добре вишколені професійні військові формування. Висока оперативна мобільність[2] десантних підрозділів, здатність до стрімкого розгортання бойових дій на флангах і в тилу супротивника, до завдавання раптових ударів по життєво важливих зонах позицій супротивника надає їм велику перевагу перед звичайними військовими формуваннями.

Тож не дивно, що, з огляду на вищесказане, а також враховуючи досвід нинішньої російсько-української війни, вкрай важливим елементом могутності Збройних Сил України стали мобільні військові формування: аеромобільні, десантно-штурмові, повітрянодесантні бригади, частини армійської авіації та Сил спеціальних операцій. Потенціал аеромобільних та повітрянодесантних бригад дає підстави сподіватися, що в недалекому майбутньому вони, поруч із танковими та механізованими бригадами, артилерійськими і ракетними частинами,

[2] У сучасних умовах мобільність найкраще забезпечує так званий «вертикальний маневр», тобто використання повітряного простору не лише для перекидання повітряного десанту на літаках (як це було властиво останньому 50-літтю, коли десантовані підрозділи після приземлення перетворювалися у недостатньо мобільну піхоту, до того ж позбавлену важкого озброєння), але й як простір для здійснення тактичного маневру в ході операції завдяки застосуванню вертольотів.

стануть однією з основних бойових складових Сухопутних військ Збройних Сил України. Адже значну частину завдань, що постають перед збройними силами в умовах сучасної війни, можуть виконати лише підрозділи цього роду війська.

За функціональним призначенням Високомобільні (Аеромобільні) десантні війська (з листопада 2017 року — Десантно-штурмові) включають десантно-штурмовий і повітрянодесантний компоненти. Десантно-штурмовий компонент — це підрозділи, частини і з'єднання, що призначені для ведення десантно-штурмових і аеромобільних бойових дій[3]. Повітрянодесантний компонент — це підрозділи, частини і з'єднання, призначені для виконання тактичних та оперативних завдань. За затвердженою нині у ЗСУ диференціацією, аеромобільні та десантно-штурмові підрозділи переміщаються на вертольотах і діють спільно з ними, а повітрянодесантні підрозділи десантують з літаків і діють самостійно. Але всі ці формації однаково готуються до боїв та інших бойових, штурмових, рейдових чи антитерористичних дій і здатні десантуватися як парашутним, так і посадковим та комбінованим способами вертольотами і літаками залежно від бойових завдань та обставин. А масоване й одночасне застосування десантно-штурмового і повітрянодесантного компонентів на всю глибину побудови військ супротивника дає змогу розширити зону ведення воєнних дій від переднього краю фронту аж до тилової межі. Що ж стосується українських ВДВ, що діють у специфічних обставинах нинішньої війни, то вони також добре підготовлені для того, щоб вести бойові дії звичайним порядком, а також позиційну боротьбу, взаємодіючи з танковими і механізованими частинами і з'єднаннями: така універсальність їх застосування особливо важлива за незначних розмірів національної армії.

Повітрянодесантні війська України цілком відповідають вищезгаданим вимогам. За 25 років, що проминули з часу їх створення, вони пройшли суворий вишкіл не лише на навчаннях, але й під час виконання миротворчих операцій у різних країнах світу та в нинішній російсько-українській війні. Але процес розбудови українських десантних військ не припинився, він триває. Нині ми вже маємо п'ять десантно-штурмових (79-та, 80-та, 95-та, 45-та і 46-та окремі десантно-штурмові), одну аеромобільну (81-ша окрема аеромобільна) та одну повітрянодесантну (25-та окрема повітрянодесантна) бригади. Вони цілком укомплектовані частинами і підрозділами забезпечення, мають свої тренувальні центри, оснащені сучасною технікою та зброєю. Десантним з'єднанням ВДВ передано й важку бронетехніку, танки, що значно розширило можливості їхнього бойового застосування: тепер вони можуть діяти і проти важких механізованих, і танкових з'єднань ворога. У взаємодії з ними постійно перебувають 11-та, 12-та, 16-та і 18-та бригади армійської авіації.

Свідченнями високої боєздатності наших десантних частин стали їхні дії під час визволення Слов'янська, оборона Луганського та Донецького аеропортів, рейди в тил ворога. Особливо унікальним став рейд підрозділів 95-ї окремої аеромобільної бригади (липень – серпень 2014 року) в районі Лисичанська, Степанівки, Красного Луча, Дебальцевого, Слов'янська. Рейд був частиною операції деблокування українських підрозділів, що обороняли кордон. Тоді десантники 95-ї бригади пройшли понад 400 км (близько 170 із них — тилами ворога), брали участь у звільненні Лисичанська, Степанівки, Маринівки, взяли під контроль переправи на р. Міус, ускладнили постачання ворожих військ, і головне — забезпечили вихід з оточення приблизно трьом тисячам українських військовослужбовців із їхнім озброєнням та бойовою технікою. Не менш успішним був вересневий (2014 року) рейд підрозділів 79-ї та 95-ї аеромобільних бригад у районі Іловайська з метою порушення комунікацій супротивника, руйнування його тилових об'єктів, ліквідації баз бойовиків та забезпечення сприятливих умов для українських частин, що закріплювалися на схід від Маріуполя та вздовж річки

[3] Вищезгаданий посібник кафедри аеромобільних військ так розрізняє десантно-штурмові та аеромобільні дії: «...десантно-штурмові дії — це сукупність узгоджених та взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом дій аеромобільних з'єднань, частин і підрозділів та з'єднань, частин і підрозділів армійської авіації щодо десантування та виконання бойових завдань, які проводяться за єдиним замислом і планом; ...аеромобільні дії — це сукупність узгоджених та взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом дій аеромобільних з'єднань, частин і підрозділів та з'єднань, частин і підрозділів армійської авіації в ході виконання бойових завдань, які проводяться за єдиним замислом і планом під час проведення спеціальних та антитерористичних операцій».

Кальміус. Тоді штурмові загони цих бригад звільнили Вугледар, Володимирівку, Благодатне, Оленівку, Миколаївку, Докучаєвськ та Новотроїцьке, перейшли річку Кальміус, завдали потужних ударів по ворогові в районі населених пунктів Тельманове, Іловайськ, Кутейникове, Старобешеве, знищили велику кількість російських військовослужбовців, сепаратистів, їхньої техніки та озброєння. Попри шалену протидію ворога й завдяки умілим діям командирів бригад, які особисто брали участь у рейді та безпосередньо керували діями своїх підлеглих, завдання було виконане без значних втрат.

З огляду на вищесказане, цілком зрозуміло, чому десантні з'єднання, частини і підрозділи Збройних Сил України вважаються зразком військової організації, символом елітності та безперечної мужності. За право служити в цих частинах змагаються призовники, а набір в Одеську військову академію, де відбувається підготовка офіцерів-аеромобілістів, відбувається за умов значної конкуренції. Натомість доволі дивним є той факт, що історія українських високомобільних військ ще не була висвітлена у жодній науковій праці. І цю прогалину покликана заповнити ця книга, яку підготували наукові співробітники Центру українських військових традицій і патріотичного виховання Науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

Це перше в українській та світовій історіографії системне дослідження історії повітрянодесантних військ ЗСУ. Воно узагальнює історію розвитку десантних (аеромобільних) військ в Україні. Тут описано обставини творення десантних підрозділів у Радянському Союзі, дислокацію та діяльність на території України в часи Другої світової війни, простежено історію частин у повоєнний час. Окремо описано процес творення Збройних Сил України, зокрема тих частин та з'єднань, що базувалися на території УРСР та присягнули на вірність українському народові.

Сьогодні ми переживаємо новий етап становлення національного війська. Безперечно, десантні підрозділи, частини та з'єднання належать до еліти сучасних Збройних Сил України. Якими вони будуть завтра? Це залежить від того, чи пам'ятатимемо власну історію, чи вивчатимемо досвід інших країн, чи інтегруватимемо давні військові традиції в нове українське військо.

Оскільки ж війна ще триває, то новітня історія українських десантників неодмінно ще буде доповнена. Але це видання поклало добрий початок. Тож упевнений, що книга буде цікавою як для ветеранів, так і для військовослужбовців, що й нині перебувають на дійсній службі у підрозділах ДШВ ЗСУ, а також для фахівців, що професійно досліджують історію Збройних Сил України. З огляду на велику роль українських десантних з'єднань, частин і підрозділів у збройному захисті нашої держави, книга буде цікавою й для всіх, хто просто цікавиться воєнною та військовою історією нашої Вітчизни.

Слава Україні!

Богдан Галайко
кандидат історичних наук
директор НДІ українознавства
МОН України

Вступ

Десант — ти наша гордість і краса!
Десант, тебе вітають небеса!
Десант, тобі співає вся держава:
Слава, слава, слава!

Нині, в час протистояння російській агресії, слова з гімну українського десанту[1], фрагмент якого винесено як епіграф до книги, звучать особливо доречно. Саме десантники завоювали славу найбоєздатнішої частини Збройних Сил України, ставши на захист країни у момент важких випробувань. Десятки переможних боїв, сотні нагороджених державними орденами і медалями, і, на жаль, сотні загиблих солдатів та офіцерів — ось, що супроводжувало бойовий шлях з'єднань і військових частин Високомобільних десантних військ (Аеромобільних) Збройних Сил України, що назавжди залишиться славною сторінкою історії України.

Наприкінці 2017 року цей рід війська отримав назву «Десантно-штурмові війська» та елементи нової атрибутики. Очевидно, що цей акт не повинен обмежитися лише цим перейменуванням та зовнішніми змінами, але й, і це — насамперед, стати свідченням серйозних внутрішніх реформ, покликаних адаптувати десантні з'єднання, частини і підрозділи до реалій сучасного світу та до пов'язаних із цими реаліями нових тактико-стратегічних завдань.

Зречення радянської спадщини, яку уособлювали блакитний берет і абревіатура «ВДВ», є важливим кроком, та все ж при цьому варто згадати думку нинішнього командувача Десантно-штурмових військ Збройних Сил України генерал-лейтенанта Михайла Забродського, висловлену в день небесного покровителя українських десантників архангела Михаїла: цей крок аж ніяк не означає заперечення героїчного минулого наших десантників.

Нова книга з серії «Бібліотека Цитаделі» саме й має за мету висвітлити це минуле, і вже нашому читачеві оцінювати, наскільки повно ми змогли це зробити. А час на написання більш повної історії Збройних Сил України, а також їхніх Десантно-штурмових військ, звичайно ж, прийде пізніше, вже після перемоги над російським агресором.

Михайло Слободянюк
Олег Фешовець

[1] «Десант — ти наша гордість і краса!». Слова Віри Винар-Соломіної, музика Сергія Котовського.

Частина І. Передісторія десантних військ Збройних Сил України

1. Повітрянодесантні війська СРСР в Україні у період їх зародження та під час Другої світової війни (1931–1945)

Здатність авіації закидати десанти, які б раптово атакували ворожі позиції з тилу, зацікавила радянське військове керівництво з кінця 1920-х років. Основною воєнною доктриною Червоної Армії завжди був наступ, і в цьому повітряні десанти, як винятково наступальний спочатку тактичний, а далі й оперативний фактор, дуже імпонували агресивним радянським воєначальникам. Застосовувати повітряні десанти можна лише в наступі: після атакування супротивника в тилу і захоплення важливих для наступаючих військ об'єктів (переправ, мостів, вузлів комунікацій, баз) їм на допомогу мало б наступом надходити військо, в інтересах якого й був закинутий цей повітряний десант. Якщо основні сили війська вчасно не підійдуть, то десант неминуче буде знищений. Саме цей факт, попри велике захоплення цією справжньою елітою армії, призвів до появи в Радянському Союзі такої суворої негласної назви десантників, як «одноразові солдати».

2 серпня 1930 року в СРСР здійснили перший експеримент з висадки повітряного десанту. Спеціально відібрані 10 військовослужбовців з 11-ї авіаційної бригади Московського військового округу були залучені до дослідно-показового навчання ВПС цього округу. Експеримент засвідчив перспективність цього нового застосування війська.

Тому вже у завданнях, поставлених перед Червоною Армією на 1931 рік, Революційна військова рада (РВР) СРСР наголосила й на питанні повітряних десантів: «...Штаб Робітничо-Селянської Червоної Армії мусить вивчити повітрянодесантні операції з технічного і тактичного боків, щоб розробити та розіслати відповідні вказівки на місця»[2].

Створений директивою від 18 березня 1931 року у Ленінградському військовому окрузі перший позаштатний дослідний авіамотодесантний загін (стрілецька рота з наданими спеціальними підрозділами, а також важка бомбардувальна авіаційна ескадрилья (12 літаків ТБ-1) і один корпусний авіаційний загін (10 літаків Р-5)) вже 10 та 14 вересня був застосований на навчаннях в Україні у складі військ Українського військового округу[3].

Цей досвід підтримано, і 1932 року РВР СРСР ухвалила рішення про створення трьох штатних авіамотодесантних загонів, зокрема й одного у складі Українського військового округу[4]. Але реально тоді в Українському військовому окрузі сформували лише позаштатний парашутно-десантний взвод у складі 30 осіб, на базі якого й проводилися експерименти з відпрацювання техніки десантування[5].

Початок масового застосування повітрянодесантних військ у СРСР поклала постанова РВР від 11 грудня 1932 року. На базі загону в Ленінградському військовому окрузі першою була сформована 3-тя авіадесантна бригада, а до березня 1933 року сформували авіадесантні загони і в чотирьох інших округах, зокрема в Українському ВО — 3-й авіаційний батальйон особливого призначення. Батальйон входив до складу ВПС Українського ВО, а у воєнний час переходив у підпорядкування ВПС фронту (армії) для виконання бойових завдань у тилу супротивника[6].

---

[2] Советские Воздушно-десантные. Военно-исторический очерк. 2-е изд. — Москва, 1986. — С. 12.
[3] Там само. — С. 12–13.
[4] Там само. — С. 14.
[5] Там само. — С. 15.
[6] Там само. — С. 35.

Київські маневри 1935 року: на аеродромі в Борисполі літак ТБ-3 з автомобілем ГАЗ-А на підвісці (ліворуч) і момент висадки повітряного десанту з літака ТБ-3 (праворуч)

На виконання цієї постанови надалі у стрілецьких корпусах та кадрових дивізіях Українського ВО сформували позаштатні окремі стрілецькі батальйони особливого призначення і до 1936 року на їхній базі проводили експериментальні тренування з висадкою десанту, а також навчання. У результаті 1936 року, тепер вже у Київському військовому окрузі, формується 13-та авіаційна бригада особливого призначення (командир бригади — А. О. Індзер, місце дислокації — Бориспіль під Києвом). А 1938 року на базі цієї частини формується повітрянодесантна бригада[7].

Особливе враження на керівництво Червоної Армії та радянської партійної верхівки, а також на спостерігачів з іноземних армій (Великобританії, Франції, Чехословаччини, Італії, Німеччини, Польщі та ін.) справила висадка десанту під час навчань Київського військового округу 1935 року (12–17 вересня, поблизу Броварів) з метою «захопити переправу» через Дніпро в районі Києва. Під враженням від побаченого французький генерал Луазо, який був присутній на навчаннях, заявив: «…Парашутний десант великої військової частини, який я бачив під Києвом, вважаю безпрецедентним фактом у світі».

1938 року 13-та авіаційна бригада ОсП була перетворена у 204-ту повітрянодесантну бригаду, яка й далі дислокувалася у Борисполі. І вже незабаром, на початку Другої світової війни, радянське керівництво застосувало у бойових діях повітрянодесантні війська, розташовані в Україні.

Під час операції військ Київського ВО з анексії Бессарабії були залучені й розташовані 1940 року на території України три повітрянодесантні бригади: 201-ша, передана зі складу Ленінградського ВО, власна 204-та і 214-та, яку передали з Білоруського ВО в резерв Південного фронту. Їх десантування забезпечували чотири важкі бомбардувальні авіаційні полки ТБ-3 (170 уже застарілих бомбардувальників, пристосованих для викидання десанту людей та вантажів на парашутах). На початок операції бригади дислокувалися в районі Борисполя (Київська область), населеного пункту Калинівка (Вінницька область), на аеродромі Скоморохи (Житомирська область) та у Гоголеві (Київська область).

Перший десант від 204-ї повітрянодесантної бригади висадили за 12 км на північ від міста Болграда 29 червня 1940 року. Наступного дня 1-й батальйон 204-ї повітрянодесантної бригади взяв під контроль місто Кагул та порт Рені на Дунаї. Потім 30 червня 201-ша повітрянодесантна бригада здійснила десант на місто Ізмаїл.

У листопаді 1940 року на підставі набутого досвіду був затверджений новий штат повітрянодесантної бригади. Тепер вона складалася з трьох бойових груп (парашутної, планерної та посадково-десантної), школи молодших командирів та підрозділів тилу. Парашутна і планерна бойові групи мали по два парашутно-десантні батальйони та по дві роти — розвідувально-самокатну та роту зв'язку. Посадково-десантна бойова група складалася з артилерійського дивізіону і трьох рот: мінометної, танкової та ППО[8].

[7] Там само.
[8] Там само. — С. 50.

Легкий танк Т-38, закріплений під літаком ТБ-3 на подвісці ДПТ-2. Фото 1939 року

Перед самим початком радянсько-німецької війни 22 червня 1941 року у складі Червоної Армії було створене Управління повітрянодесантних військ. На січень 1941 року у його підпорядкуванні перебувало шість повітрянодесантних бригад по 1520 осіб кожна (з них три — на території України). Плани майбутньої війни з Німеччиною в Радянському Союзі передбачали її винятково наступальний характер. Важливу роль під час наступальних дій військ, за досвідом операцій німецьких повітрянодесантних військ під час бойових дій проти Франції та десантної операції на острові Крит, відводили саме повітрянодесантним військам. Тому вирішили збільшити чисельність повітрянодесантних військ. 23 квітня 1941 року з'явилася постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР № 1112-459сс про формування до 1 червня 1941 року 16-ти повітрянодесантних бригад та 5-ти повітрянодесантних корпусів трибригадного складу, з яких два формувалися в Україні у складі Київського особливого ВО та Харківського ВО, а один — в Одеському (створеному на території України на базі Київського ВО 23 жовтня 1939 року).

До складу корпусу входили три повітрянодесантні бригади по 2588 осіб кожна, окремий танковий батальйон, взвод зв'язку, крім того, корпусові надано два десантно-бомбардувальні авіаційні полки (на літаках ТБ-3). Кожна повітрянодесантна бригада складалася з чотирьох парашутно-десантних батальйонів, артилерійського дивізіону, розвідувально-самокатної та зенітно-кулеметної рот, школи молодшого керівного складу та роти зв'язку[9]. У корпусі за штатом нараховувалося 10419 осіб.

Тому на початок війни радянські повітрянодесантні війська вже мали п'ять корпусів та одну маневрову повітрянодесантну бригаду загальною чисельністю 53146 осіб. Але цілком боєздатними можна було вважати лише шість повітрянодесантних бригад, які існували раніше. Заново сформовані з'єднання лише укомплектовувалися особовим складом та матеріальною частиною[10]. З початком війни та з розгортанням мобілізації до складу радянських повітрянодесантних з'єднань додалися ще п'ять нових повітрянодесантних корпусів.

1-й повітрянодесантний корпус у складі 204-ї, 211-ї (перекинута з Далекого Сходу бригада мала досвід бойових дій на Халхін-Голі) та 1-ї повітрянодесантної (заново сформованої з особового складу дивізій 12-ї армії) бригад формувався у Житомирі. Згідно з інформацією Генерального штабу, корпус був цілком укомплектований та підготовлений до бойових дій у визначені терміни, тобто на 1 червня 1941 року.

2-й повітрянодесантний корпус у складі новостворюваних 2-ї, 3-ї та 4-ї повітрянодесантних бригад формувався у місті Конотопі (Харківський військовий округ).

3-й повітрянодесантний корпус у складі перекинутої із Забайкалля 212-ї повітрянодесантної бригади (яка теж мала бойовий досвід застосування в боях на Халхін-Голі) та новостворених 5-ї та 6-ї повітрянодесантних бригад дислокувався у місті Первомайську (Одеський військовий округ).

У такому складі повітрянодесантні війська на території військових округів України вступили у бойові дії 22 червня 1941 року. Усі вони відзначилися під час оборони Києва. Але в тих умовах використати їх за призначенням було неможливо — Червона Армія відступала по всьому фронту. І локальне залучення їх як звичайної піхоти, до чого змушене було вдатися командування Червоної Армії з огляду на величезні втрати на фронті, показало, що організаційно-штатна структура повітрянодесантних корпусів до цього не була пристосована.

[9] Советское военное искусство в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Т. 1. — Москва, 1962. — С. 57.
[10] Стратегический очерк Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. — Москва, 1961. — С. 134.

1-й повітрянодесантний корпус активно залучали до бойових дій в Україні 1941 року: він висаджував десанти в районах Мозиря, Калинковичів, Довжика, Рави-Руської, Яворова та інших населених пунктів[11]. Окрім нього, у цей період у боях на території України брав участь також 3-й повітрянодесантний корпус (5-та, 6-та і 212-та повітрянодесантні бригади) і 2-й повітрянодесантний корпус (2-га, 3-тя і 4-та повітрянодесантні бригади). Їх використовували як для висадки тактичних десантів, так і під час оборони Одеси, а також у боях у Криму.

Завантаження радянської авіадесантної групи в літак ТБ-3. Фото Марка Редькіна, 1942 року

28 серпня 1941 року 3-й та 1-й повітрянодесантні корпуси були виведені у резерв Південно-Західного фронту. А згодом 1-й повітрянодесантний корпус вивели з фронту у Приволзький військовий округ, а 2-й та 3-й залучали до оборонних боїв у складі 40-ї армії Південно-Західного фронту. Під час вереснево-жовтневих боїв в Україні 2-й повітрянодесантний корпус зазнав значних втрат, став небоєздатним і був виведений за межі України у Північно-Кавказький військовий округ. А от 3-й повітрянодесантний корпус у листопаді 1941 року відступав з боями з України і пізніше був переформований у 87-му стрілецьку дивізію, яку згодом за мужність у боях, відвагу, дисципліну та організованість перетворили на 13-ту гвардійську стрілецьку дивізію.

Усвідомлення обмежених можливостей повітрянодесантних військ в умовах тогочасних механізованих бойових дій, що тривали на велетенському фронті від Баренцевого до Чорного морів, а також відсутність транспортної авіації для їхнього застосування за призначенням навело вище керівництво Червоної Армії на думку, що відроджувати великі повітрянодесантні з'єднання рівня повітрянодесантних корпусів не потрібно. Тож замість них у квітні 1943 року на додаток до 202-ї повітрянодесантної бригади Далекосхідного фронту було створено ще сім подібних бригад, які відразу ж дістали звання гвардійських (1–7 гвардійські повітрянодесантні бригади). Ці бригади увійшли до складу військ Резерву Ставки Верховного Головнокомандувача (РСВГК)[12].

До 1 липня 1943 року їхня кількість зросла до 20-ти (1–20-та гвардійські повітрянодесантні бригади)[13]. Кожна бригада налічувала у своєму складі до 3290 осіб. Усього до 1 липня 1943 року у двадцяти одній повітрянодесантній бригаді (1–20-та гвардійські повітрянодесантні бригади і 202-га повітрянодесантна бригада) налічувалося 79267 осіб[14]. Того ж місяця додатково створили й два (1–2-й) парашутно-десантні батальйони у складі Забайкальського фронту[15].

У цей період частина гвардійських повітрянодесантних бригад отримала бойовий досвід на фронті. Щоб забезпечити захоплення плацдармів на Дніпрі під час його форсування, планували залучити три повітрянодесантні бригади (1-шу, 3-тю і 5-ту гвардійські повітрянодесантні бригади), надані Воронезькому фронту. У ніч на 24 вересня 1943 року, напередодні форсування Дніпра, були десантовані 3-тя і частина 5-ї гвардійської повітрянодесантної бригади. Але через погану організацію та недостатню взаємодію зі стрілецькими з'єднаннями, через помилки при використанні авіації дальньої дії, на яку покладали завдання транспортувати повітряні десанти, а також через непідготовленість десантних частин до нічних дій, операція провалилася. Десант викинули на надто велику територію, а до того ж частину війська десантували у самому центрі розташування супротивника, тож він зазнав значних втрат.

[11] Советские Воздушно-десантные. Военно-исторический очерк. 2-е изд. — Москва, 1986. — С. 60.
[12] Боевой состав Советской Армии. Ч. III (январь – декабрь 1943 года). — Москва, 1972. — С. 122.
[13] Там само. — С. 177.
[14] Стратегический очерк Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. — Москва, 1961. — С. 512.
[15] Боевой состав Советской Армии. Ч. III (январь – декабрь 1943 года). — Москва, 1972. — С. 210.